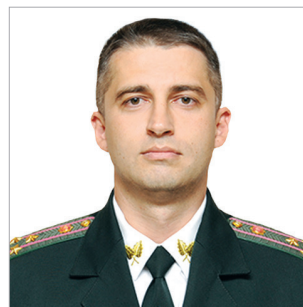

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

І. В. Боднар

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби України*

С. В. Царюк

*кандидат юридичних наук,
начальник юридичного факультету Академії
Державної пенітенціарної служби України*

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України була ліквідована Державна пенітенціарна служба України як центральний орган, який реалізував єдину державну політику в сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Реформування пенітенціарної системи України не обмежилось лише організаційно-структурними змінами та зміною режиму адміністрування, а й торкнулося внесення змін у кримінально-виконавче законодавство України щодо порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань, як пов'язаних з позбавленням волі, так і не пов'язаних, з метою наближення його до світових стандартів дотримання прав людини і громадянина.

Реформування системи органів та установ виконання покарань було предметом наукового пошуку багатьох науковців, серед яких слід виокремити таких, як: К. А. Автухов, В. А. Бадира, Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. В. Василевич, А. П. Гель, С. К. Гречанюк та ін.

Враховуючи велику кількість наукових доробок в цій сфері, слід зазначити, що система органів та установ виконання покарань постійно змінюється. Це обумовлюється такими факторами: 1) реалізацією процесу подальшої євроінтеграції України, а саме приведення порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань у повну відповідність до рекомендацій міжнародної спільноти; 2) необхідністю

постійного пошуку оптимальних шляхів покращення ефективності застосування визначених законодавством основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Ухваленням Законів України «Про виконавче провадження», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань» [1; 2; 3] не тільки вирішили проблеми, що існують, а й додали нових.

Метою нашої статті є окреслення актуальних питань діяльності органів і установ виконання покарань та пошук шляхів її удосконалення.

Проаналізувавши результати останніх досліджень, вважаємо, що зазначене нами питання необхідно розглядати у двох аспектах: по-перше, це виконання органом пробації покладених на нього функцій; по-друге, діяльність кримінально-виконавчих установ щодо виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Зупинимося на окреслених нами аспектах. Так, одним із векторів розвитку вітчизняної пенітенціарної системи сьогодні є необхідність реформування діяльності органів виконання покарань. Результатом цієї діяльності стало ухвалення 5 лютого 2015 р. Закону України «Про пробацію» (далі – Закон), в якому були акумульовані думки науковців та практиків. Так, згідно з положеннями цього Закону кримінально-виконавча інспекція реорганізується в орган пробації й буде діяти за трьома основними напрямками, а саме: здійснювати досудову пробацію, наглядову пробацію та пенітенціарну пробацію [4].

Незважаючи на закріплення зазначених видів діяльності в Законі, їх реалізація наразі неможлива. Причиною цьому є відсутність механізму здійснення останніх. Директор Департаменту пробації Міністерства юстиції України О. Б. Янчук у своїй доповіді на пленарному засіданні міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулася у жовтні 2016 р. в м. Чернігові, зазначив, що зміни, які були внесені до Кримінального процесуального кодексу України згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», є актуальними та необхідними і спрямовані на законодавче закріплення діяльності органів пробації.

Повністю погоджуємось з точкою зору О. Б. Янчука та вважаємо, що зазначена законодавча іні-

ціатива повинна тривати з метою створення належних умов для виконання такого напряму діяльності органу пробації, як досудова доповідь. Вважаємо за необхідне законодавчо закріпити досудову доповідь як процесуальну дію на стадії досудового розслідування та обов'язково враховувати її результати на стадії судового розгляду справи. Для цього необхідно наділити персонал органу пробації необхідними владними повноваженнями та обов'язками.

Не тільки недосконале кримінальне процесуальне законодавче закріплення діяльності органу пробації щодо досудової доповіді є проблемним питанням, а й визначення порядку її складання. Так, відповідно до ч. 1 ст. 72-1 Кримінального процесуального кодексу України представником персоналу органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду складає та подає до суду досудову доповідь [5]. Згідно з п. 5 ст. 9 Закону порядку складання досудової доповіді затверджується центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері пробації. Пунктом 4 статті 314-1 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що форма, зміст та порядок складання досудової доповіді про обвинуваченого визначаються законодавством. Проте сьогодні центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері пробації, не надано будь-яких інструкцій, наказів, вказівок щодо порядку складання досудової доповіді, визначення її форми та змісту, що слугує причиною відмови співробітників кримінально-виконавчих інспекцій виконувати ухвалу суду про складання досудової доповіді.

Вважаємо, що основою методики складання досудової доповіді повинні бути наукові здобутки вітчизняних вчених-кримінологів, які досліджували прогнозування індивідуальної злочинної поведін-

ки. Найбільш повно цей напрям діяльності в своїй праці виклав відомий вчений кримінолог А. П. Закалюк. Саме ним була розроблена та апробована методика «Індивідуального прогнозу та попередження злочинної поведінки», яка може бути покладена в основу методичних рекомендацій щодо складання досудової доповіді [6; 7, с.164-179].

Поряд із досудовою пробацією подібні недоліки має і пенітенціарна пробація. Так, пенітенціарно-пробаційні функції, що покладені на орган пробації, сьогодні виконують співробітники установ виконання покарань у тісній взаємодії з органом пробації, який безпосередньо на місці, яке обрав засуджений для проживання, координує діяльність всіх державних та недержавних інституцій, що здійснюють процес соціальної адаптації засудженого після звільнення.

Проте зауважимо, що нормативно-правова база, яка існувала та регулювала діяльність установ виконання покарань у тісній взаємодії з іншими державними та недержавними інституціями, з прийняттям Закону застаріла та потребує ґрунтовних видозмін з метою закріплення місця органу пробації в системі органів, які здійснюють діяльність з надання допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк.

Враховуючи вищезазначене, незрозумілою є позиція законодавця щодо обмеження пробації тільки підготовкою до звільнення. Цим звужуються функції, які покладені на орган пробації в країнах світу, а саме залишаємо поза увагою постпенітенціарний супровід особи після звільнення з місць позбавлення волі, що є не тільки нелогічним, а й негативно впливає на весь комплекс засобів, які були спрямовані на виправлення та ресоціалізацію засуджених.

Саме тому, як зазначалося раніше, існує необхідність внесення змін до Закону, тим самим слід закріпити за органом пробації функцію постпенітенціарного супроводу засуджених після звільнення з місць позбавлення волі. Це не тільки дозволить контролювати поведінку колишнього засудженого, запобігати його можливій протиправній поведінці, а й надасть йому необхідне підґрунтя для адаптації в соціальному середовищі. Саме прогалини у процесі адаптації, як слушно зазначають І. С. Яковець та О. І. Іваньков, є однією з головних причин повторного вчинення злочину особами, які звільнились з місць позбавлення волі [8, с. 118].

Не можна зрозуміти позицію законодавця щодо подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства. Останні зміни, які були внесені до Кримінально-виконавчого кодексу України, а саме оновлена редакція ст.13, не закріплюють за органом пробації як правонаступником кримінально-виконавчої інспекції виконання покарання у виді штрафу [9].

Залишається відкритим питання: хто повинен здійснювати примусове виконання додаткового покарання у виді штрафу, коли воно призначене як додаткове покарання? Адже згідно зі ст. 53 Кримінального кодексу України (далі – КК України) у разі несплати штрафу суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт або виправними роботами, у разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати, суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі. У свою чергу ст. 52 КК України вказує на те, що за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбаче-

не в санкції статті (частини статті) особливої частини зазначеного Кодексу [10]. З наведених постулатів кримінального права можна дійти висновку, що використати заміну кримінального покарання у виді штрафу іншим кримінальним покаранням можливо лише у випадку, коли покарання у виді штрафу застосувалось судом як основне покарання, оскільки у разі заміни кримінального покарання в виді штрафу як додаткового покарання ми отримаємо застосування двох основних покарань за вчинення одного злочину, що є недопустимим. Зазначене нами вказує на відсутність можливості у державі вплинути на засудженого, якому призначене додаткове покарання у виді штрафу і який ухиляється від його виконання.

Залишаються поза увагою законодавця питання щодо умов тримання засуджених, які, як вказують нещодавно проведені дослідження, не відповідають міжнародним стандартам в галузі забезпечення захисту прав засуджених та сталій міжнародній пенітенціарній практиці [11, с. 134-139; 12 с. 124].

Так, згідно зі ст.115 Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені до позбавлення волі, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. Норма житлової площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів. Як слушно зазначив О. І. Іваньков, незважаючи на нібито нормальну мінімальну площу, яка передбачена на одного засудженого до позбавлення волі, блочний режим утримання відбудований лише у деяких колоніях [8, с. 146-147]. Поняття блочного типу утримання та вимоги щодо обладнання таких приміщень у національному законодавстві прак-

тично відсутні. Переобладнання житлових приміщень виправних колоній за блочним типом не дасть тих позитивних наслідків, які від нього очікують. На думку згаданого автора, повністю нейтралізувати негативні елементи субкультури засуджених в умовах блочного утримання засуджених до позбавлення волі складно [8, с. 147].

Підтримуючи позицію О. І. Іванькова, слід також розглянути й вимоги міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав засуджених. У статті ми не будемо перераховувати вимоги щодо умов тримання засуджених, що зазначені у всіх міжнародних документах, наведемо тільки вимоги останнього ґрунтового документа в цій сфері: «Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правил Мандели)». Правило 12 зазначеного документа вказує на те, що там, де ув'язнені ночують, кожен з них повинен мати окрему камеру або кімнату. Якщо ж з особливих причин, таких, як тимчасове переповнення в'язниці, центральній тюремній адміністрації доводиться відмовитися від застосування цього правила та все одно розміщувати двох в'язнів в одну й ту ж саму камеру або кімнату, це є небажаним [13].

З наведеного вище слід зробити висновок, що питання умов тримання засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу потребують переосмислення, відмови від радянсько-колонійської системи. Вважаємо, що засуджені у виправних колоніях повинні утримуватися в приміщеннях камерного типу з урахуванням вимог санітарії і гігієни, з одиночним утриманням у нічний час.

Не менш важливим є питання щодо структурних ділянок виправних колоній, а саме – ділянки посиленого контролю та категорій засуджених, яка в ній утримується. На час прийняття Кримінально-

виконавчого кодексу України в дільниці посиленого контролю утримувалась така категорія засуджених, як: засуджені, які під час перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності та потяг до продовження протиправної поведінки, а також засуджені, які не виявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки й переведені з інших дільниць. Існування такої норми давало можливість адміністрації установ виконання покарань ізольовано від інших тримати агресивно налаштованих засуджених, засуджених, котрі мали високий ступінь криміногенної зараженості,

та засуджених, які мали високий рівень віктимності.

Саме тому незрозумілі обмеження в цій сфері. Згідно з останніми змінами у дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які систематично (два та більше разів) вчиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб [9]. Цими змінами нівельовано інститут дільниці посиленого контролю, як дільниці для тримання небезпечних категорій засуджених, тим самим перетворивши її за умовами тримання на дільницю ресоціалізації.

Підбиваючи підсумки викладеного матеріалу, зазначимо таке:

1) будь-які новели, які запроваджуються законодавцем й стосуються зміни правового статусу засудженого, повинні ґрунтуватися на оцінці перспектив і ефективності досягнення цілей кримінального покарання; 2) нові інститути кримінально-виконавчого законодавства, такі, як пробація, наразі є актуальними та своєчасними, але потребують удосконалення механізму їх практичного застосування із чітким розподілом повноважень між державними органами; 3) прагнення швидкими темпами привести умови відбування покарань до світових стандартів призводить до «перегину» й «загублення» власного досвіду виконання кримінальних покарань. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про виконавче провадження : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1488-19/paran2#n2>
3. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
4. Про пробацію : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
5. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / А. П. Закалюк. – М. : Юрид. лит., 1986. – 191 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика [Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів] / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – 712 с.
8. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Іваньков. – Х., 2016. – 233 с.
9. Кримінально-виконавчий кодекс : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
10. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

11. Тарасова М. В. Перехід до одиночного утримання засуджених як один із актуальних напрямів реформування пенітенціарної системи України // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 3. – С. 134-136.
12. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки [моногр.] / І. Г. Богатирьов, С. В. Царюк. – Вид-во «Чернігівські обереги», 2010. – 210 с.
13. Правила Манделы. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными / Сост. А. П. Букалов. – Харьков : ООО «Издательство права человека», 2015. – 40 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

І. В. Боднар, С. В. Царюк

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем кримінально-виконавчого права – реформуванню органів і установ виконання покарань. У статті висвітлюються проблемні питання діяльності органу пробації, а саме: невизначеність законодавчого закріплення її змісту діяльності органу пробації з виконання досудової доповіді та виконання функції пенітенціарної пробації.

Ключові слова: засуджені, досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація, установи виконання покарань, дільниця посиленого контролю.

Стаття надійшла до редакції: 18.01.2017.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

И. В. Боднар, С. В. Царюк

Статья посвящена освещению одной из актуальных теоретико-методологических проблем уголовно-исполнительного права – реформированию органов и учреждений исполнения наказаний. В статье освещаются проблемные вопросы деятельности органа пробации, а именно: неопределенность законодательного закрепления и содержания деятельности органа пробации по выполнению досудебного доклада и выполнения функции пенитенциарной пробации.

Ключевые слова: осужденные, досудебная пробация, наблюдательная пробация, пенитенциарная пробация, учреждения исполнения наказаний, участок усиленного контроля.

Получено: 18.01.2017.